

**PERANAN PERWAKILAN SUBSTANTIF AHLI PARLIMEN WANITA
DALAM PARLIMEN MALAYSIA KE-13**

***THE ROLE OF SUBSTANTIVE REPRESENTATION OF WOMEN
PARLIAMENTARIANS IN THE 13TH MALAYSIAN PARLIAMENT***

Rosyidah Muhamad¹, Ummu Atiyah Ahmad Zakuan^{2*} and Nazli Aziz¹

¹Faculty of Business, Economics and Social Development, Universiti Malaysia Terengganu, Terengganu, Malaysia

²International Studies, UUM College of Law, Government and International Studies, Universiti Utara Malaysia, Kedah, Malaysia

*Corresponding author: atiyah@uum.edu.my

Published online: 30 April 2024

To cite this article: Rosyidah Muhamad, Ummu Atiyah Ahmad Zakuan and Nazli Aziz. 2024. Peranan perwakilan substantif ahli parlimen wanita dalam Parlimen Malaysia ke-13. *Kajian Malaysia* 42(1): 241–266. <https://doi.org/10.21315/km2024.42.1.11>

To link to this article: <https://doi.org/10.21315/km2024.42.1.11>

ABSTRACT

This study analysed the substantive role of women parliamentarians in the House of Representatives of the 13th Malaysian Parliament from 2013 to 2017. Previous studies conducted in Western countries have shown that women parliamentarians are more responsive to women's interests compared to male parliamentarians. However, women participation in the policy-making as legislators are low and has not achieved the quota that has been set up in Malaysia. The number of women parliamentarians do not reflect the number of women voters that are higher than the male voters. The aim of this study is to analyse the extent to which the role of women Parliamentarians represents women's issues using Hanna Pitkin's theory of representation and Anne Philips's politics of presence. This study uses a qualitative approach through content analysis to examine the Parliament Hansard and interviews with the women parliamentarians. The result indicates that the women Parliamentarians formed 10.36% of members in the House of Representatives but they raised the women's issues higher than the male parliamentarians did. This shows that the women parliamentarians were able to impact policy-making even with a small number in Malaysia.

Keywords: Malaysia Parliament, substantive representation, women parliamentarian, women's issue, critical actors

ABSTRAK

Kajian ini menganalisis peranan substantif ahli parlimen wanita (APW) dalam mewakili isu wanita di Dewan Rakyat dalam Parlimen Malaysia ke-13 dari tahun 2013 hingga 2017. Kajian lepas di negara Barat menunjukkan APW lebih responsif terhadap kepentingan wanita berbanding ahli parlimen lelaki (APL). Namun begitu di Malaysia, penyertaan wanita dalam pembuatan keputusan sebagai penggubal undang-undang masih rendah dan tidak mencapai kuota yang ditetapkan. Jumlah APW juga tidak menggambarkan jumlah pengundi wanita yang melebihi pengundi lelaki. Tujuan kajian ini adalah untuk menganalisis sejauh mana peranan APW dalam mewakili isu wanita dengan bersandarkan kepada teori perwakilan oleh Hanna Pitkin dan politik kehadiran oleh Anne Philips. Kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif melalui kaedah analisis kandungan bagi mengkaji Penyata Rasmi Parlimen dan temu bual bersama APW. Hasil kajian menunjukkan bahawa jumlah APW hanya 10.36% di Dewan Rakyat tetapi kekerapan mereka membangkitkan isu-isu wanita lebih tinggi daripada APL. Hal ini menunjukkan bahawa APW mampu memberikan impak dalam pembuatan dasar walaupun dengan bilangan yang kecil di Malaysia.

Kata kunci: Parlimen Malaysia, perwakilan substantif, ahli parlimen wanita, isu wanita, aktor kritikal

PENGENALAN

Teori perwakilan merujuk kepada pandangan bahawa semua rakyat perlu diberikan hak yang sama rata untuk terlibat dalam politik tanpa mengira jantina, kaum dan agama. Di Malaysia, penyertaan wanita dalam arena politik telah diiktiraf dan menunjukkan peningkatan (Ummu Atiyah dan Zaireeni 2017). Pada Pilihan Raya Umum ke-14 (PRU14), telah berlaku peningkatan bagi bilangan pencalonan wanita iaitu sebanyak 10.24% atau seramai 239 orang berbanding dengan PRU13 iaitu 168 orang (8.8%). Bilangan calon wanita yang terpilih di Dewan Rakyat juga meningkat daripada 23 orang pada PRU13 kepada 32 orang pada PRU14. Pelantikan Presiden Parti Keadilan Rakyat (PKR), Wan Azizah Wan Ismail sebagai Timbalan Perdana Menteri turut membuktikan bahawa penyertaan wanita dalam pentadbiran negara telah diiktiraf.

Namun begitu, kedudukan penyertaan wanita dalam Parlimen Malaysia khususnya di Dewan Rakyat masih sangat rendah berbanding lelaki. Pada PRU13, jumlah pengundi wanita dan lelaki masing-masing ialah 6,664,474 orang (50.23%) dan 6,603,528 orang (49.77%) (*Sinar Harian* 2013). Jumlah calon mengikut jantina yang bertanding bagi merebut 222 kerusi di Dewan Rakyat dalam PRU13 terdiri daripada 523 orang calon lelaki dan hanya 56 orang calon wanita. Sementara itu dalam PRU14, jumlah pengundi wanita yang berdaftar adalah sebanyak 50.58% dengan jumlah keseluruhan yang keluar mengundi adalah sebanyak 82.32% (*Utusan Borneo Online* 2018). Jumlah ini menunjukkan golongan pengundi wanita adalah melebihi jumlah pengundi lelaki. Walau bagaimanapun, perwakilan ahli parlimen wanita (APW) di Parlimen Malaysia tidak seimbang dengan bilangan pengundi wanita yang lebih tinggi daripada pengundi lelaki.

Malaysia masih belum mencapai kuota perwakilan wanita sebanyak 30% dalam politik secara rasmi seperti ketetapan Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu (PBB) (Nor Rafidah, Sity dan Mohd 2017). Kekurangan peratusan wanita pada peringkat pembuatan keputusan politik memberikan gambaran bahawa terdapat isu ketidaksamaan dan pemeraksanaan gender dalam politik di Malaysia; justeru, APW merupakan pemangkin untuk agenda pemeraksanaan wanita. Kehadiran APW dalam politik adalah penting untuk mewakili suara kaum wanita. Pitkin (1967) menyatakan perwakilan substantif merupakan perwakilan yang mewakili kepentingan golongan yang mereka wakili dan bertindak balas berasaskan kepentingan tersebut. Oleh itu, perwakilan wanita sangat signifikan untuk menyuarakan isu-isu dan mewakili kaum wanita. Dengan kata lain, perwakilan wanita boleh membuat advokasi isu-isu wanita dengan lebih baik atas pengalaman dan nilai yang dikongsi sebagai wanita.

Kajian ini bertujuan untuk mengkaji tingkah laku APW dalam Dewan Rakyat bermula dari 2013 hingga 2017 iaitu bagi Parlimen Malaysia ke-13. Persoalan utamanya ialah sejauh manakah APW mampu membuat perubahan dalam agenda politik secara substantif dalam konteks “mewakili dan bertindak” bagi isu-isu wanita seperti yang dibahaskan oleh Pitkin. Asas pengujahan ini ialah APW lebih prihatin dan serius terhadap isu-isu wanita berbanding dengan ahli parlimen lelaki (APL). Terminologi isu wanita dalam kajian ini berdasarkan kepada kajian-kajian lepas oleh Ummu Atiyah (2019; 2010), Childs dan Krook (2009) dan Reingold (2000) iaitu isu-isu yang berkait rapat dengan kehidupan wanita, keluarga dan kanak-kanak.

PERWAKILAN WANITA DI PARLIMEN

Terdapat pelbagai peratusan perwakilan wanita dalam pembuatan dasar pada peringkat nasional. Negara-negara di Eropah seperti Finland menunjukkan statistik yang tinggi iaitu hampir 45% daripada perwakilan di parlimen ialah wanita; manakala negara seperti Brazil dan Hungary masih gagal untuk memenuhi kuota wanita sebagai penggubal undang-undang iaitu hanya 10% perwakilan wanita dalam parlimen (Schwindt-Bayer dan Squire 2014). Menurut Inter Parliamentary Union (IPU 2020), perwakilan wanita dalam parlimen secara global hanya berjumlah 24.9% sahaja pada tahun 2020. Bersandarkan teori perwakilan demokrasi yang menyentuh mengenai sifat inklusif dan perwakilan bagi seluruh rakyat, jumlah peratusan ini berada pada tahap kritikal. Persoalan yang sering timbul ialah tentang punca yang menyebabkan wanita tidak dicalonkan dan tidak terpilih sebagai perwakilan di parlimen kebanyakan negara.

Kebanyakan kajian lepas menyentuh mengenai budaya sesebuah negara seperti tradisi keagamaan dan stereotaip terhadap wanita. Faktor keagamaan yang bersifat patriarki dan stereotaip wanita sebagai lemah merupakan penghalang bagi wanita untuk terpilih sebagai wakil rakyat di parlimen (Tremblay 2007; Norris dan Inglehart 2001; Sumbas 2020). Kajian oleh Sumbas (2020) di Turki menunjukkan faktor budaya merupakan punca utama kekurangan APW dalam Parlimen Turki. Wanita Turki hidup dalam budaya patriarki yang kuat dan kebergantungan kewangan mereka terhadap golongan lelaki memberikan kesan dalam sistem politik negara tersebut. Sumbas (2020) menyatakan bahawa faktor budaya ini bukan sahaja penghalang kepada wanita untuk dicalonkan sebagai perwakilan dalam pilihan raya tetapi juga dalam parti politik. Di Malaysia, situasi yang sama turut berlaku dan ia dibuktikan melalui kajian oleh Nor Rafidah, Sity dan Mohd (2017) serta Zaireeni (2020) yang menyatakan bahawa faktor budaya patriarki sangat menonjol di Malaysia. Masyarakat Malaysia lebih mementingkan budaya Timur yang mengutamakan lelaki dalam hal berkaitan kepimpinan dan pentadbiran.

Aspek sosioekonomi turut mencorakkan penglibatan wanita dalam politik. Negara-negara maju yang memiliki ramai wanita berpendidikan tinggi dan berpengalaman kerja berpotensi untuk mempunyai ramai pembuat dasar dalam kalangan wanita (Kenworthy dan Malami 1999). Apabila wanita mempunyai status pendidikan tinggi yang sama dengan lelaki, mereka dianggap sama taraf dengan golongan itu dalam arena politik. Kedudukan dan taraf sosioekonomi yang stabil serta tinggi dalam sesebuah negara menyebabkan golongan wanita mampu untuk menggunakan teknologi dalam menguruskan rumah tangga. Mereka juga menggunakan pembantu rumah untuk menguruskan anak-anak. Oleh itu, golongan

wanita mempunyai masa untuk menumpukan perhatian dan terlibat dalam politik (Paxton dan Hughes 2007).

Walau bagaimanapun, sesetengah kajian merujuk kepada bagaimana pengundi yang mempunyai sosioekonomi rendah mampu untuk mempengaruhi keputusan pengundian berikutan mereka dibiayai oleh calon yang mempunyai sumber ekonomi yang tinggi (Aspinall 2014; Shin 2016). Kajian yang dilakukan di Malaysia juga menunjukkan bahawa status sosioekonomi menjadi salah satu faktor penghalang bagi wanita untuk terlibat dalam kepimpinan politik. Sumber kewangan merupakan elemen yang penting terutama semasa berkempen. Mereka memerlukan sumber kewangan yang stabil bagi memastikan calon wanita berjaya dalam pilihan raya (Nor Rafidah, Sity dan Mohd 2017).

Selain itu, peranan wanita dalam politik turut dipengaruhi oleh institusi politik yang menjadi penghalang kepada wanita untuk terlibat sebagai perwakilan politik. Banyak kajian lepas membahaskan tentang peluang yang diberikan oleh institusi politik kepada golongan wanita sehingga ia mempengaruhi mereka untuk menjadi perwakilan (Krook 2010; Yoon 2004). Hal ini disebabkan kebanyakan parti politik tidak meletakkan kuota bilangan wanita bagi pencalonan dalam pilihan raya (Mohammad Agus, Sarjoon dan Uthman 2016; Prihatini 2020). Penggunaan sistem kuota wanita dalam pencalonan pilihan raya boleh mengelakkan kelompangan dari segi jumlah perwakilan wanita dan seterusnya menguatkan legitimasi sistem politik (Henig dan Henig 2001).

Faktor ini agak menonjol di negara-negara sedang membangun seperti Malaysia. Penglibatan wanita sebagai perwakilan di Malaysia masih lagi rendah walaupun terdapat ramai wanita dalam pentadbiran swasta dan awam. Malaysia hanya melaksanakan kuota sebanyak 30% dalam hal ehwal pentadbiran sahaja dan bukannya dalam sistem politik. Sejak Mei 2018, pemimpin wanita diberikan ruang sebanyak 30% untuk terlibat dalam urusan pentadbiran negara (Mohammad Agus, Sarjoon dan Uthman 2016). Pelaksanaan dasar ini telah memberikan peluang kepada wanita dalam pentadbiran dengan beberapa jawatan tinggi dan penting yang sebelum ini dimonopoli oleh lelaki telah berjaya disandang oleh wanita seperti naib canselor universiti awam, hakim, pegawai daerah dan pegawai tinggi polis serta tentera. Selain daripada perbincangan tentang penglibatan wanita dalam politik, persoalan mengenai impak yang dilakukan oleh APW di parlimen juga dibincangkan dalam kajian lepas. Persoalan mengenai bilangan ahli politik wanita dan impak mereka dalam menggubal polisi bagi memartabatkan wanita turut dikaji. Banyak kajian lepas yang dilakukan di negara-negara Barat seperti Amerika Syarikat, Australia, Kanada dan Jerman menganalisis peranan substantif perwakilan wanita dalam parlimen.

Kajian-kajian terdahulu secara asasnya telah menunjukkan perwakilan wanita mampu untuk memberikan impak dalam pembuatan polisi (Tremblay 1998; Trimble dan Arscott 2003; Wanganerud 2001; Fokum, Fonjong dan Adams 2020). Perwakilan wanita lebih menyokong hak-hak wanita, kesihatan, kebajikan, kanak-kanak dan keluarga (Dodson dan Carroll 1991; Kathlene 1994; Reingold 2000; Galligan dan Clavero 2008). Kajian yang dilakukan oleh Reynolds (1999) menunjukkan bahawa ahli politik wanita lebih bertindak balas mengenai hak-hak wanita dan menyatakan bahawa mereka mempunyai penyokong dalam kalangan pengundi wanita di konstituensi mereka. Mereka menganggap bahawa wakil rakyat wanita lebih layak untuk menguruskan isu-isu berkenaan wanita. Kajian yang dilakukan di India juga menunjukkan perwakilan wanita bukan sahaja menyokong isu-isu yang berkaitan golongan tersebut tetapi turut memperjuangkan isu-isu mewakili lelaki (Lindgren, Inkinen dan Widmalm 2009).

Konsep *critical mass* dan aktor kritikal juga dibincangkan dalam kajian lepas mengenai perwakilan wanita. Kajian-kajian ini memfokuskan konsep *critical mass* dalam menjawab persoalan hubungan peranan diskriptif dan substantif. Mengikut Kernell (1977), sesebuah organisasi perlu mencapai kuota pekerja wanita sebanyak 30% bagi menghasilkan polisi yang baik dan berkualiti. Semakin kurang bilangan pekerja wanita, semakin kurang penghasilan polisi yang berkualiti dalam agenda pemerkasaan wanita. Walau bagaimanapun, kajian oleh Dahlerup (2006) berkaitan APW menunjukkan konsep *critical mass* kurang berkesan berbanding aktor kritikal yang diperlukan untuk menghasilkan polisi yang boleh memperkasa wanita. Celis et al. (2008) menyatakan bahawa aktor kritikal diperlukan untuk perubahan substantif dalam pembuatan dasar yang prowanita oleh perwakilan wanita dalam parlimen. Menurut Celis et al. (2008) lagi, aktor kritikal merujuk kepada APW yang lantang bersuara secara individu atau berkumpulan untuk melakukan perubahan polisi yang prowanita.

Kajian oleh Ummu Atiyah (2019) menunjukkan aktor kritikal dalam kalangan perwakilan wanita mampu untuk membuat perubahan polisi dalam Parlimen Malaysia. Beliau merujuk kepada perwakilan wanita yang aktif dalam membawa isu-isu yang berkaitan dengan wanita tanpa mengira parti politik yang diwakili. Beliau merumuskan faktor pengalaman hidup wanita sama ada peribadi atau formal (pekerjaan) dan penglibatan aktif dalam Pertubuhan Bukan Kerajaan (NGO), mampu mempengaruhi perwakilan wanita untuk menjadi aktor kritikal dalam parlimen. Kajian Ummu Atiyah (2010) yang terdahulu mendapati APW lebih tegas dan aktif berbanding APL dalam membahaskan isu-isu berkaitan dengan kanak-kanak. Walau bagaimanapun, kajian ini hanya memfokuskan kepada isu kanak-kanak sahaja.

Sharifah Syahirah (2010) dalam kajian beliau semasa PRU12 menunjukkan terdapat peningkatan dari segi bilangan APW sebagai wakil rakyat, namun hanya parti pembangkang yang lebih lantang bersuara dalam memperjuangkan hak-hak wanita. Mereka lebih menunjukkan *critical act* berbanding dengan ahli parlimen kerajaan bagi aktiviti di luar parlimen.

KERANGKA KAJIAN

Kerangka kajian ini dibentuk dengan menggunakan konsep daripada teori perwakilan yang dibangunkan oleh Pitkin (1967) dan teori politik kehadiran oleh Philips (1998). Dua teori ini merupakan teori asas berkaitan perwakilan. Perwakilan politik ialah satu tindakan atau aktiviti yang menjadikan suara dan pandangan rakyat disampaikan dalam proses pembuatan dasar. Perwakilan politik terjadi apabila aktor bercakap, mencadangkan dan bertindak sebagai seorang wakil kepada rakyat dalam arena politik. Pitkin (1967) telah menggariskan empat jenis konsep perwakilan iaitu perwakilan formal, simbolik, deskriptif dan substantif.

Perwakilan formal merujuk kepada pengaturan institusi yang menentukan proses perwakilan yang melibatkan dua dimensi iaitu pemberian kuasa dan akauntabiliti. Pemberian kuasa bermaksud cara perwakilan dipilih seperti melalui pilihan raya. Sementara itu, akauntabiliti pula ialah perwakilan yang diberikan hak untuk bertindak bagi golongan yang diwakilinya.

Perwakilan simbolik pula merujuk kepada kesan perwakilan tersebut mewakili golongan yang diwakili. Pitkin (1967) menjelaskan bahawa simbol-simbol yang digunakan oleh perwakilan sebagai tindakan mewakili itu tidak begitu penting berbanding kesan atau tindak balas yang dirasakan akibat simbol tersebut. Kurebwa (2015) mengatakan bahawa perwakilan simbolik tidak bersangkutan dengan siapa wakilnya atau apa yang mereka lakukan, tetapi ia berhubung dengan cara mereka dilihat dan dinilai oleh golongan yang diwakili. Selalunya perwakilan simbolik banyak dimanipulasi oleh perwakilan.

Perwakilan deskriptif pula merujuk kepada perwakilan yang mewakili sesuatu kumpulan berdasarkan nilai karakter yang sama seperti gender, ras, etnik dan tempat tinggal. Ia harus mencerminkan komposisi yang diwakili dalam perkara-perkara penting. Ketiga-tiga jenis perwakilan ini dianggap bukan yang terbaik oleh Pitkin (1967) kerana ia tidak berhadapan dengan aspek yang penting iaitu apa yang berlaku ketika diwakili.

Menurut Pitkin (1969), perwakilan substantif adalah yang terbaik kerana ia merujuk kepada “aktiviti mewakili”. Ia berfokus kepada tindakan dan isu-isu yang diutarakan oleh perwakilan dan kepentingan yang diwakili dengan cara responsif terhadap hasrat mereka. Bagi Pitkin, ia satu perwakilan yang adil kerana melibatkan tindakan dan tanggungjawab yang spesifik. Dalam proses ini, ia perlu melibatkan hubungan dan rangkaian komunikasi antara wakil dengan yang diwakili. Tambahan lagi, semua ini mestilah sepadan dengan kehendak, keperluan dan minat orang yang diwakili. Pitkin juga menekankan perwakilan substantif merujuk kepada perwakilan yang responsif dengan meletakkan kepentingan ini pada peringkat yang paling utama. Konsep perwakilan jenis substantif dapat membantu untuk memahami peranan APW yang mewakili golongan wanita dalam membawa isu wanita di parlimen.

Teori politik kehadiran oleh Philips (1998) pula merujuk kepada kepentingan identiti seseorang aktor bagi menunjukkan kewujudannya dalam mewakili identitinya. Philips (1998) berpendapat bahawa kumpulan yang terpinggir semestinya perlu wujud dalam badan legislatif agar nasib kumpulan tersebut terbela. Menurut beliau, kekerapan kehadiran kumpulan terpinggir yang tinggi seperti wanita adalah sangat penting bukan sahaja untuk mewakili kaum wanita tetapi mampu mengubah sesuatu dasar demi kepentingan yang diwakilinya.

Ramai pengkaji politik telah menggunakan pelbagai pendekatan dalam mengkaji perwakilan wanita substantif. Ini termasuk juga mengaitkan dengan konsep *critical mass* dan aktor kritikal. Teori perwakilan substantif dan teori kehadiran memberi kefahaman bagaimana perwakilan substantif itu terbentuk dan seterusnya boleh dikaitkan dengan APW yang mewakili dan bertindak melalui konsep aktor kritikal. Idea berkaitan dengan aktor kritikal bermula daripada perbincangan *critical mass*. Teori *critical mass* merujuk kepada peningkatan bilangan wanita sebagai pembuat dasar yang mampu untuk membuat perubahan dalam pembuatan dasar yang selalunya didominasi oleh golongan pembuat dasar lelaki (Dahlerup 2006; Kurebwa dan Ndlovu 2017). Walaupun terdapat peningkatan jumlah perwakilan wanita, namun ia masih juga tidak mampu untuk memberi kesan dalam pembuatan dasar dan telah menyebabkan mereka dikritik (Dingler, Krocber dan Fortin-Rittberger 2019; Karpowitz, Monson dan Preece 2017). Malah, peningkatan bilangan perwakilan wanita juga dilihat memberi ancaman kepada golongan pembuat dasar lelaki dan seterusnya meminggirkan golongan pembuat dasar wanita (Dahlerup 2006). Walau bagaimanapun, adakalanya jumlah perwakilan wanita yang sedikit mampu membawa kepada perubahan dasar (Trimble 1997; Ummu Atiyah 2019).

Oleh itu, kebanyakan pengkaji telah beralih daripada *critical mass* kepada konsep aktor kritikal yang merujuk kepada badan legislatif bertindak secara individu atau berkumpulan dalam membuat perubahan berkenaan polisi mesra wanita (Childs dan Krooks 2008). Childs and Krook (2008) juga membahaskan bahawa aktor kritikal adalah sangat penting dalam pembuatan dasar tanpa mengira jumlah bilangan pembuat dasar dalam institusi. Mereka bertindak di barisan hadapan dalam membela nasib wanita dalam institusi.

PERWAKILAN WANITA DI PARLIMEN MALAYSIA

Malaysia ialah sebuah negara yang mengamalkan sistem demokrasi berparlimen. Walau bagaimanapun, ramai pengkaji melabelkan Malaysia sebagai sebuah negara yang mengamalkan sistem separa demokrasi dan separa autokratik iaitu tidak melaksanakan ciri-ciri demokrasi sepenuhnya (Case 2001; Mustafa 2005; Rosyidah 2015). Sebelum PRU14, Malaysia ditadbir oleh Barisan Nasional (BN) iaitu sejak negara mencapai kemerdekaan pada tahun 1957 sehingga 2018. Pelbagai parti politik telah bertanding dalam pilihan raya daripada PRU1 hingga PRU14. Walau bagaimanapun, BN mengawal Suruhanjaya Pilihan Raya (SPR) dan media massa, lalu menjadikan parti-parti politik pembangkang beroperasi dalam keadaan yang terhad (Rosyidah 2015).

Sistem parlimen di Malaysia terdiri daripada Yang di-Pertuan Agong, Dewan Negara dan Dewan Rakyat. Dewan Rakyat mempunyai 222 ahli dan setiap ahli mewakili satu kawasan parlimen. Ahli dipilih atas dasar sokongan ramai melalui pilihan raya yang diadakan pada setiap lima tahun. Parti yang memperoleh majoriti kerusi akan membentuk Kerajaan Persekutuan bagi mentadbir negara. Dewan Negara pula mempunyai 70 ahli yang bergelar senator dengan 26 daripadanya dipilih melalui pengundian oleh negeri iaitu dua senator mewakili setiap negeri; manakala pada peringkat persekutuan, 44 ahli lagi dipilih dan dilantik oleh Yang di-Pertuan Agong. Dewan Negara berfungsi untuk menilai kembali rang undang-undang dan meluluskan rang undang-undang yang dibawa naik oleh Dewan Rakyat. Kedua-dua dewan perlu meluluskan rang undang-undang yang dibuat sebelum dihantar kepada Yang di-Pertuan Agong untuk perkenan baginda.

Kehadiran wanita dalam kedua-dua dewan tersebut masih lagi rendah. Berdasarkan PRU14, perwakilan wanita di Malaysia adalah seramai 33 orang dan bilangan itu telah meletakkan Malaysia pada tangga ke-140 daripada 190 negara di dunia (IPU 2020). Kedudukan ini jauh lebih rendah berbanding dengan negara jiran seperti Indonesia yang berada di tangga ke-114, Singapura (80) dan Vietnam (63). Nor Rafidah, Sity dan Mohd (2017) menyatakan bahawa wanita terus

menjadi golongan kurang diwakili dalam politik walaupun parti pemerintah telah memberikan harapan untuk menambah bilangan calon wanita dalam pilihan raya. Hal ini dinyatakan dalam kajian-kajian lepas yang menyatakan bahawa jumlah perwakilan politik formal wanita di Malaysia jelas ketinggalan berbanding kaum lelaki (Rashila 1998; 2008; Maznah 2001; Ummu Atiyah 2019; Ummu Atiyah dan Zaireeni 2017; Sharifah Syahirah 2010).

Penglibatan wanita dalam aktiviti formal politik telah wujud sejak tahun 1945 lagi. Menurut Mohammad Agus, Sarjoon dan Uthman (2016), sebelum ini peranan wanita dalam politik hanya terhad untuk berkempen dan mengundi sahaja. Namun begitu pada tahun 1995, kurang daripada 5% wanita terlibat dalam politik secara formal dan bersaing sebagai calon bagi kerusi Parlimen dan Dewan Undangan Negeri (DUN). Pertambahan APW dalam Dewan Rakyat semenjak tahun 1959 hingga 2018 telah membuktikan bahawa penyertaan wanita dalam arena politik semakin meningkat.

Jadual 1: Statistik wanita dalam Dewan Rakyat dari tahun 1959 hingga 2013

Tahun	Dewan Rakyat	Bilangan kerusi	Bilangan wanita yang dicalonkan	Bilangan calon wanita yang dipilih	% wanita
1959	1	104	4	3	2.88
1964	2	104	7	3	2.88
1969	3	144	4	2	1.38
1974	4	154	9	5	3.24
1978	5	154	11	7	4.54
1982	6	154	8	8	5.19
1986	7	177	7	7	3.95
1990	8	180	15	11	6.11
1995	9	192	25	15	7.81
1999	10	193	30	20	10.36
2004	11	219	34	23	10.50
2008	12	222	45	23	10.36
2013	13	222	56	23	10.36
2018	14	222	60	33	14.86

Sumber: Tan (2011); Ummu Atiyah dan Zaireeni (2017); IPU (2020).

Jadual 1 yang mengandungi statistik perwakilan wanita dalam Dewan Rakyat dari tahun 1959 hingga 2018 telah menunjukkan peningkatan dari segi bilangan wanita sebagai ahli parlimen dalam Dewan Rakyat. Walau bagaimanapun, peningkatan tersebut berlaku agak perlahan. Secara purata, kenaikan peratusan bilangan APW

di Malaysia sejak PRU1 hingga PRU14 hanya pada kadar purata 1% hingga 4% sahaja pada setiap penggal parlimen. Dalam pembentukan kabinet Malaysia, pelantikan menteri kabinet wanita juga adalah rendah. Dalam barisan kabinet Malaysia ketika di bawah pimpinan Perdana Menteri Muhyidin Yassin, terdapat lima menteri penuh wanita daripada 32 jumlah menteri dan hanya empat timbalan menteri wanita daripada 37 jumlah timbalan menteri (*Malaysiakini* 2020).

Antara kementerian yang secara tradisi dikaitkan dengan APW ialah Kementerian Pembangunan Wanita, Keluarga dan Masyarakat. Sejak penubuhannya pada tahun 2001, menteri bagi kementerian ini sentiasa dipegang oleh golongan wanita dari sayap parti United Malays National Organization (UMNO) iaitu Pergerakan Wanita UMNO (Ummu Atiyah dan Zaireeni 2017). Walaupun terdapat peningkatan jumlah wanita dalam parlimen dan pentadbiran negara, tetapi majoriti kepimpinan pusat dan jawatan tertinggi dalam parti-parti politik utama di Malaysia seperti UMNO, Parti Islam Se-Malaysia (PAS), Democratic Action Party (DAP) dan Parti Keadilan Rakyat (PKR) masih lagi didominasi oleh golongan lelaki.

METODOLOGI

Kajian ini merupakan kajian kualitatif yang menggunakan analisis dokumen dan temu bual. Kaedah utama yang digunakan ialah analisis dokumen iaitu menganalisis dokumen Penyata Rasmi Parlimen. Teknik ini merupakan satu teknik untuk membuat kesimpulan yang boleh diulang dan sah dari konteks data yang dikaji (Neuendorf 2002). Di samping itu, teknik ini ialah teknik kajian yang telus kerana skema pengkodan dan prosedur persampelan boleh ditetapkan dengan jelas (Bowen 2009). Data kajian dianalisis dengan menggunakan perisian komputer MAXQDA12. MAXQDA12 ialah perisian untuk membantu dan menyokong projek yang merangkumi kaedah kualitatif, kuantitatif dan kaedah campuran. Perisian ini membolehkan data diimport, disusun dan dianalisis secara elektronik.

Dewan Rakyat ke-13 mempunyai enam penggal (2013–2018) dengan jumlah kesemua persidangan ialah 282 bagi lima penggal (2013–2017). Penggal keenam (2018) masih lagi berlangsung ketika kajian ini dijalankan. Oleh itu, penggal keenam tidak dipilih untuk pengkodan. Data dikategorikan mengikut penggal dan mesyuarat untuk memudahkan persampelan sistematik dijalankan. Kesemua mesyuarat pertama setiap penggal, dari penggal pertama hingga kelima dipilih sebagai sampel kajian. Dewan Rakyat ke-13 dipilih kerana ketika kajian ini dilaksanakan, ia mempunyai statistik penyertaan wanita paling tinggi dalam sejarah persidangan Dewan Rakyat.

Proses pengkodan Persidangan Parlimen ke-13 dibahagikan kepada dua sesi utama iaitu Pertanyaan kepada Menteri (PKM) dan usul. Pada setiap sesi, ahli parlimen dikodkan mengikut parti masing-masing. Selepas itu, di bawah tajuk ahli parlimen pula, terdapat beberapa tema utama iaitu wanita, pembangunan, kebajikan, alam sekitar dan ekonomi. Tema ini wujud berdasarkan topik-topik yang telah dibahaskan di Dewan Rakyat tersebut.

Di bawah tema isu wanita, ia melibatkan dua perkara iaitu isu tradisional dan isu feminis. Isu tradisional meliputi kepentingan berkaitan kebajikan keluarga dan kanak-kanak; manakala isu feminis pula melibatkan perkara yang memberikan kesan secara langsung terhadap wanita (Dodson dan Carroll 1991). Bagi kajian ini, "isu wanita" ditakrifkan seperti mana kajian lepas oleh Reingold (2000) yang menggabungkan isu wanita tersebut kepada tiga kriteria iaitu wanita, keluarga dan kanak-kanak.

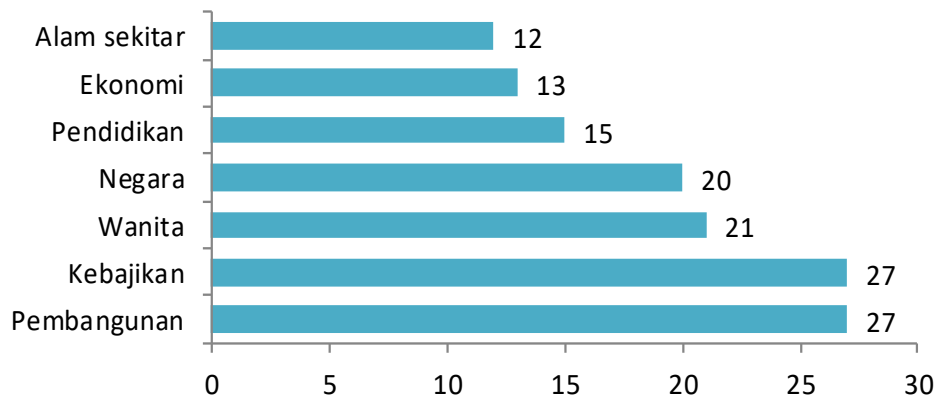
Oleh itu, semua perkara yang menyebut secara spesifik berkaitan wanita, keluarga dan kanak-kanak dikodkan di bawah isu wanita dalam kajian ini. Selain isu wanita, hal-hal lain seperti isu parti, negara dan pelbagai perkara lagi yang turut dibincangkan oleh APW juga dikodkan. Perbincangan tentang isu-isu wanita oleh APL turut dikodkan. Matlamatnya adalah bagi melihat jika ada mana-mana APL yang cakna berkenaan dengan isu wanita. Selain itu juga, apa sahaja yang dibahaskan serta dinyatakan oleh semua APW (pertanyaan, cadangan, kritikan atau pernyataan) juga dikodkan.

Selain analisis teks Penyata Rasmi Parlimen, kaedah temu bual juga dilakukan untuk menyokong dapatan kajian ini dengan menggunakan kaedah persampelan bertujuan. Seramai lima orang APW ditemu bual berdasarkan kriteria penglibatan aktif dan pengalaman mereka dalam Dewan Rakyat serta kesediaan mereka untuk ditemu bual. Temu bual separa berstruktur dilaksanakan dengan menyediakan soalan utama berkaitan matlamat yang ingin dicapai sebagai seorang APW dan beberapa soalan susulan ditanya berdasarkan jawapan informan. Temu bual telah direkodkan dan transkripsi temu bual dihasilkan. Hasil temu bual membolehkan penerokaan terhadap matlamat mereka sebagai APW dikenal pasti dan seterusnya untuk mengukuhkan lagi dapatan hasil kajian daripada analisis dokumen Penyata Rasmi Parlimen.

DAPATAN KAJIAN

Sesi Pertanyaan kepada Menteri

Sesi PKM ialah satu sesi yang memberi peluang kepada ahli parlimen untuk mengemukakan soalan kepada pihak menteri. Mereka mengajukan pertanyaan masing-masing untuk dijawab secara lisan oleh para menteri, timbalan atau setiausaha parlimen yang berkaitan (Chamil 2009). Semasa sesi PKM dalam Persidangan Parlimen ke-13, sebanyak 1,191 soalan dikemukakan dalam tempoh kajian ini. Sebanyak 135 soalan adalah daripada APW dan 1,056 soalan daripada APL. Hanya 11.3% daripada keseluruhan soalan yang dikemukakan dalam Dewan Rakyat adalah daripada APW iaitu hampir selari dengan bilangan APW yang hanya berjumlah 10.36% di Dewan Rakyat.

Rajah 1: Isu yang dibawa oleh APW semasa sesi PKM.

Rajah 1 menunjukkan isu-isu yang dibincangkan oleh APW dalam Dewan Rakyat. Berikut ialah kekerapan isu yang dibincangkan ketika sesi PKM iaitu isu pembangunan (27); kebajikan (27); wanita (21); negara (20); pendidikan (15); ekonomi (13); dan alam sekitar (12). Isu wanita berada di tangga ketiga paling banyak dibincangkan oleh APW. Ia bertepatan dengan hasil temu bual yang diperoleh apabila APW mengakui bahawa mereka memberikan keutamaan kepada hal-hal berkaitan dengan rakyat secara umum seperti pembangunan dan kebajikan rakyat dan tidak spesifik terhadap isu-isu wanita sahaja. Temu bual bersama beberapa APW jelas membuktikan tindakan mereka di Dewan Rakyat. Mereka menyatakan peranan mereka adalah untuk bersuara dalam Dewan Rakyat demi kepentingan rakyat secara amnya dan kawasan yang diwakili secara spesifik: “Peranan kita di peringkat Dewan Rakyat bermakna kita bersuara apa jua isu

kepentingan kawasan kita, kepentingan rakyat tempatan, kepentingan kerajaan negeri” (AP01, 6 Julai 2018).

Ahli parlimen yang lain iaitu AP02, AP04 dan AP05 juga menyatakan matlamat yang sama sebagai perwakilan adalah untuk mewakili harapan rakyat. Matlamat utama mereka ialah menggubal dasar di peringkat nasional demi kepentingan rakyat. Ia sama seperti yang didakwa oleh Norris (1996, 7), “hanya dua atau tiga ahli politik wanita sahaja secara spontan menyatakan ingin membawa isu-isu wanita berkaitan secara khusus,” selebihnya menyatakan bahawa mereka berhasrat mewakili semua rakyat. Sharifah Syahirah (2010, 27) juga menegaskan bahawa keutamaan APW sepatutnya lebih meluas dan bukan hanya ingin memajukan kaum wanita sahaja. Menurut beliau, dari perspektif feminisme, pelantikan pemimpin-pemimpin wanita ini adalah berbentuk marginalisasi dan stereotaip yang menggambarkan seolah-olah pemimpin wanita tidak berupaya untuk memikul tanggungjawab lain. Tambahan lagi, sistem kepartian yang didominasi oleh golongan lelaki menyebabkan keutamaan gender hanyalah minimum (Mohammad Agus, Sarjoon dan Uthman 2016). APW perlu membuktikan bahawa mereka mampu untuk menyelesaikan masalah-masalah politik yang tidak hanya berkaitan dengan gender demi memastikan mereka boleh mempertahankan kedudukan dalam parti (Nor Rafidah, Sity dan Mohd 2017). Walau bagaimanapun, hal ini hanyalah matlamat secara langsung sahaja bagi APW demi memastikan kelangsungan jawatan perwakilan yang mereka pegang.

Kajian oleh Ummu Atiyah (2019) menunjukkan walaupun terdapat APW yang kurang gemar untuk dikaitkan dengan isu wanita, tetapi mereka tetap merasakan mewakili wanita adalah satu kewajipan moral ke atas mereka kerana tidak semua wanita mempunyai peluang bercakap di parlimen. Maka, adalah menjadi tugas mereka untuk mewakili suara wanita. Selain itu, mereka juga menyedari bahawa APW mempunyai jumlah yang sedikit berbanding dengan APL. Hal ini sekali gus menjadi tanggungjawab APW untuk membawa isu-isu wanita di Dewan Rakyat (AP04, 12 Januari 2018). Perkara ini turut disokong oleh AP01: “Kita perlu memartabatkan wanita. Saya nak wanita itu dimartabatkan...suara wanita itu perlu didengar kerana separuh dari rakyat Malaysia adalah wanita...jadi suara wanita itu penting” (6 Julai 2018).

Perkara ini membuktikan bahawa politik kehadiran itu penting bagi memastikan kepentingan wanita dibincangkan dalam Dewan Rakyat. Sepertimana dalam kajian ini, APW mengatakan bahawa mereka bukan hanya mewakili isu wanita sahaja tetapi mereka juga mengutarakan isu-isu setempat kawasan mereka seperti isu pembangunan dan kebajikan. Akan tetapi, pada masa yang sama, isu wanita juga mencatat tempat ketiga tertinggi diutarakan oleh APW. Hal ini jelas terbukti

dengan kehadiran APW amatlah penting sebagai wakil atau advokasi yang mewakili dan bertindak untuk wanita secara umum. Perkara ini konsisten dengan hujah yang dibuat oleh Philips (1998) mengenai politik kehadiran di mana sesuatu kumpulan itu berhak untuk diwakili kerana mereka mempunyai identiti, kehendak dan matlamat yang tersendiri.

Seterusnya, analisis yang dibuat semasa sesi PKM juga menunjukkan 78% atau 18 daripada 23 orang APW berbahas mengenai pelbagai isu seperti pembangunan, kebajikan, ekonomi, wanita, politik dan alam sekitar. Lima atau 22% daripada 23 orang APW tidak berbahas atau bersuara dalam mana-mana isu ketika sesi soal jawab. Lima orang APW tersebut ialah daripada BN. Seramai 18 orang APW yang berbahas semasa sesi PKM ialah daripada pecahan parti pemerintah, BN iaitu seramai lapan orang daripada parti pembangkang seperti DAP (4), PKR (4), PAS (1) serta Parti Amanah Negara (AMANAH) (1). Walaupun parti pembangkang mempunyai jumlah APW yang kurang berbanding BN, namun kesemua APW daripada parti itu bersuara dalam Dewan Rakyat. Keadaan ini juga bertepatan dengan kajian yang dibuat oleh Ummu Atiyah (2019) pada Persidangan Parlimen ke-12; APW daripada parti pembangkang DAP menjadi ahli parlimen yang paling kerap menyuarakan isu-isu wanita dalam Dewan Rakyat. Kecenderungan ini berkemungkinan kerana Dewan Rakyat merupakan arena yang “paling terbuka” untuk parti pembangkang berhujah bagi menunjukkan kelemahan polisi dan pelaksanaan pihak kerajaan.

Sementara itu, APW juga mengkritik parti sendiri. Sebagai contoh, Noraini Ahmad dari parti kerajaan BN telah mengutarakan isu wanita sebanyak sembilan kali. Antara isu-isu wanita yang kerap disuarakan antaranya berkenaan isu usahawan wanita (DR13 PG1 MESY1 01.07.2013 M/S19) dan keganasan terhadap wanita dan kanak-kanak. Beliau juga banyak mempersoalkan isu melibatkan golongan ibu tunggal (DR13 PG2 MESY1 19.03.2014 M/S25; DR13 PG2 MESY1 25.03.2014 M/S20). Isu tersebut ialah usaha membantu golongan ibu tunggal miskin terutamanya di kawasan luar bandar dan pedalaman. Beliau mempersoalkan usaha kementerian berkaitan pendaftaran ibu tunggal miskin. Beliau seterusnya mempersoalkan peruntukan khusus untuk ibu tunggal yang mempunyai anak ramai di bawah Skim MyHome (DR13 PG2 MESY1 25.03.2014 M/S20).

Selain ibu tunggal, isu yang kerap muncul ialah berkaitan dengan kanak-kanak. Norani Ahmad juga kerap menyuarakan isu kehilangan kanak-kanak (DR13 PG5 MESY1 03.04.2017 M/S2) dan isu jenayah seksual terhadap kanak-kanak (DR13 PG5 MESY1 03.04.2017 M/S3). Beliau memohon agar dinyatakan statistik terkini bagi jumlah kanak-kanak yang hilang dari tahun 2016 sehingga kini serta status terbaharu tentang ancaman pedofilia di Malaysia. Beliau juga memohon penjelasan

tentang usaha kerajaan dalam memerangi jenayah seksual kanak-kanak dalam ruang siber dan rang undang-undang berkaitan agar masalah gangguan seksual itu mampu dibanteras dan dihapuskan. Tindakan Noraini ini telah menunjukkan bahawa APW sanggup mengkritik parti sendiri apabila menyuarakan isu berkenaan wanita. Disiplin parti tidak begitu dihiraukan di sini walaupun APW tersebut mengutarakan aspek yang boleh menunjukkan kelemahan pihak kerajaan atau parti beliau sendiri—BN. Pada masa sama, proses advokasi juga menjadi kuat kerana beliau berada di pihak parti kerajaan.

Begitu juga dengan beberapa APW lain seperti Kasthuriraani Patto (DAP), Alice Lau Kiong Yieng (DAP), Rubiah Wang (BN) dan Siti Zailah Mohd Yusoff (PAS) yang masing-masing membahaskan isu kanak-kanak semasa sesi PKM. Ahli Parlimen Batu Kawan, Kasthururaani Patto mengemukakan isu wanita melibatkan kanak-kanak bawah umur. Beliau memohon penjelasan pihak kerajaan berkaitan cadangan menghentikan penukaran agama secara unilateral bagi kanak-kanak bawah umur (DR13 PG4 MESY1 09.03.2016 M/S14). Kadang kala, tanpa *critical mass*, tetapi dengan beberapa aktor kritikal, perwakilan isu wanita di parlimen juga mampu memberi kesan positif.

Jadual 2: Topik isu wanita dalam sesi PKM

Topik isu wanita	APW		APL	
	%	Kekerapan	%	Kekerapan
Ekonomi wanita	50.0	18	7.1	2
Isu politik dan pentadbiran wanita	5.6	2	–	–
Ibu tunggal	11.0	4	7.1	2
Keganasan terhadap wanita	2.8	1	7.1	2
Kanak-kanak	25.0	9	71.4	20
Keluarga	5.6	2	7.1	2
Jumlah	100.0	36	100.0	28

Seterusnya, Jadual 2 menunjukkan perbandingan kekerapan antara APW dan APL yang membahaskan isu wanita ketika berlangsungnya sesi PKM. Berdasarkan Jadual 2, ia menunjukkan bahawa APW mendominasi dalam bertanya soalan berkaitan isu wanita ketika sesi PKM di Dewan Rakyat. Walaupun bilangan APW yang berbahas mengenai isu wanita semasa sesi PKM ialah 9 orang daripada 18 orang APW yang berbahas bagi keseluruhan isu, dan seramai 24 orang APL membahaskan isu yang sama; namun dari segi kekerapan, APW lebih dominan.

Kajian ini juga melihat dengan lebih terperinci berkenaan topik isu wanita yang dibincangkan semasa PKM antara APW dan APL. Berdasarkan Jadual 2, topik

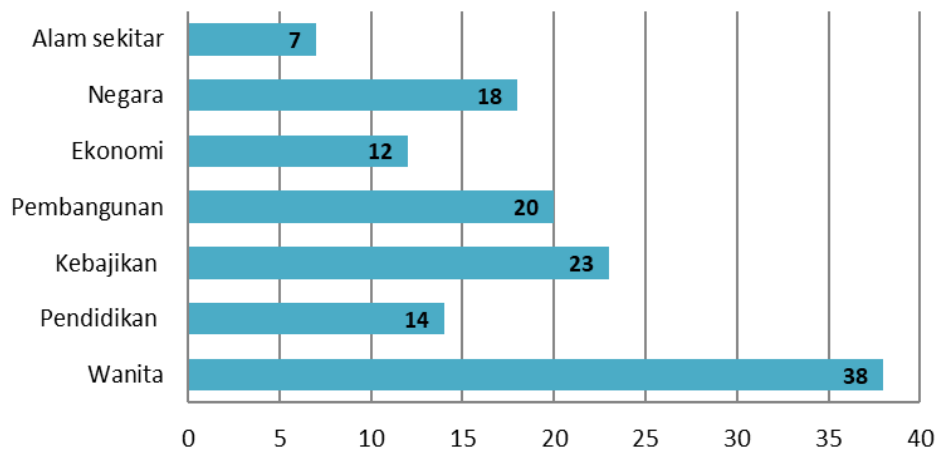
yang paling tinggi diberi perhatian oleh APL semasa sesi PKM ialah topik kanak-kanak. Antara persoalan yang sering diperkatakan berkenaan topik kanak-kanak ialah mengenai kanak-kanak yang dimanipulasi oleh pihak tidak bertanggungjawab untuk dijadikan peminta sedekah (DR13 PG1 MESY1 M/S15); penderaan kanak-kanak (DR13 PG5 MESY1 M/S25); dan pendidikan kanak-kanak. Kekeperluan topik kanak-kanak adalah tinggi bagi APL (20) berbanding dengan APW (9). Hal ini berkemungkinan disebabkan topik kanak-kanak merupakan topik yang tidak secara spesifik menyentuh berkaitan dengan wanita dan APL merasakan menjadi tanggungjawab mereka sebagai “bapa” untuk berbahas berkaitan topik ini dengan lebih kerap. Tambahan lagi, menurut Evan (2012), menjadi kelaziman bagi APL kurang berbahas berkaitan topik dalam isu wanita jika topik tersebut sudah banyak kali dibahaskan oleh APW.

Topik ekonomi wanita merupakan keutamaan bagi APW dalam sesi PKM ini. APW banyak mengutarakan cara-cara untuk memperkasakan usahawan daripada golongan itu agar mereka mampu untuk berdikari. Walau bagaimanapun, APL cuma menunjukkan minat yang sedikit apabila mereka hanya bertanya sebanyak dua kali sahaja berkenaan dengan topik ekonomi wanita. Selain itu, topik berkaitan politik dan pentadbiran golongan wanita juga tidak mendapat perhatian daripada APL. Ia berkemungkinan kerana APL merasakan golongan wanita lebih sesuai untuk berhujah tentang topik berkenaan yang secara khusus berkaitan dengan wanita.

Oleh itu, berdasarkan perbincangan mengenai isu wanita, APW dan APL secara amnya mengambil berat terhadap isu-isu tersebut walaupun peratusan jumlah APW dan APL yang mewakili isu itu berbeza. Peratusan jumlah kekeperluan yang melebihi APL menunjukkan APW lebih serius dalam membahaskan isu wanita dan seterusnya mampu untuk memberi impak dalam Dewan Rakyat.

Sesi Usul

Sesi usul merupakan sesi yang kedua diadakan selepas sesi soal jawab. Ia mempunyai tempoh masa yang lebih panjang berbanding dengan sesi PKM. Sesi usul ialah sesi untuk membincangkan sesuatu cadangan daripada seseorang ahli Dewan Rakyat sebelum diputuskan oleh Parlimen Malaysia.

Rajah 2: Keseluruhan isu yang dibawa oleh APW dalam sesi usul.

Dalam tempoh kajian ini, sebanyak 1,030 usul telah dibawa oleh ahli parlimen semasa persidangan. Sebanyak 893 atau 87% daripada 1,030 usul dibawa oleh APL dan 137 (13%) usul lagi dibawa oleh APW untuk dibahaskan. Rajah 2 menunjukkan keseluruhan isu yang dibahaskan ketika sesi usul oleh APW. Pada sesi tersebut, APW membawakan banyak usul mengenai isu wanita iaitu sebanyak 38 usul, isu kebajikan (23); isu pembangunan (20); isu negara (18); isu pendidikan (14); isu ekonomi (12); dan isu alam sekitar (7). Bilangan isu wanita (38) yang dibangkitkan adalah jauh lebih tinggi berbanding dengan isu lain yang dibawa oleh APW.

Dalam sesi usul, seramai 18 atau 74% daripada 23 orang APW berbahas tentang pelbagai isu dalam Dewan Rakyat semasa tempoh kajian. Semua APW daripada parti pembangkang iaitu PKR, DAP, PAS dan AMANAH telah menyertai perbahasan dalam sesi usul; manakala tujuh orang atau 54% daripada 13 APW daripada BN yang berhujah semasa sesi usul. Enam orang APW daripada BN tidak berhujah atau bersuara semasa sesi usul. Di sini jelas menunjukkan APW daripada parti pembangkang lebih agresif dalam membawa usul dan seterusnya berbahas mengenainya berbanding dengan APW kerajaan, sepertimana sesi PKM. Mereka masih memaksimumkan penggunaan arena Dewan Rakyat untuk berbahas demi kepentingan rakyat. Mereka menyedari tentang pentingnya keberadaan mereka di parlimen bagi melakukan perubahan yang memberi kebaikan kepada wanita. Selain itu, APW terutamanya daripada parti pembangkang mempunyai hubungan yang baik dan sering berkolaborasi dengan NGO. Hubungan ini mampu memberi maklumat yang diperlukan oleh APW tentang realiti kehidupan masyarakat

terutama wanita. Malah, mereka juga merupakan sebahagian daripada NGO tersebut seperti Teresa Kok yang menubuhkan Malaysia Spring Mother Society dan P. Komala Devi yang menubuhkan Yayasan Sosial Wanita (Ummu Atiyah 2019). NGO juga merupakan salah satu sumber sokongan yang penting di luar parlimen kepada APW (Welsh 2019; Ummu Atiyah 2019; Maznah 2018).

Sama seperti sesi PKM, APW yang dominan dalam sesi usul ialah Noraini Ahmad daripada BN. Beliau telah membawa 27 usul semasa sesi usul berbanding dengan APW yang lain. Seterusnya, Siti Zailah Mohd Yusoff yang membawa sebanyak 18 usul.

Jadual 3: Topik isu wanita dalam sesi usul

Topik isu wanita	APW		APL	
	%	Kekerapan	%	Kekerapan
Ekonomi dan pekerjaan wanita	25.3	22	21.1	12
Politik dan pentadbiran wanita	18.4	16	7.0	4
Ibu tunggal	11.5	10	14.0	8
Keganasan terhadap wanita	13.8	12	3.5	2
Kanak-kanak	20.7	18	31.6	18
Keluarga	10.3	9	22.8	13
Jumlah	100.0	87	100.0	57

Jadual 3 menunjukkan perbandingan kekerapan antara APW dan APL yang berbahas mengenai isu wanita. Seramai 13 orang APW dan 25 orang APL berhujah mengenai isu wanita. Walaupun bilangan APL yang bersuara mengenai isu wanita adalah seramai 25 orang berbanding dengan 13 orang APW; namun dari segi peratusan bilangan APW, ia jauh lebih tinggi. Sebanyak 57% daripada jumlah keseluruhan APW bersuara mengenai isu wanita; manakala hanya 13% daripada jumlah APL bersuara mengenai isu tersebut di Dewan Rakyat.

Dari segi kekerapan berbahas juga menunjukkan APW masih lagi di hadapan iaitu sebanyak 87 kali berbahas berbanding 57 kali bagi APL. Hal ini menunjukkan APW masih dominan dalam membahaskan usul mengenai isu wanita. Ia selaras dengan kajian-kajian lepas (Saint-Germain 1989; Tremblay 1998; Trimble dan Arscott 2003; Wanganerud 2001; Fokum et al. 2020) di negara-negara Barat yang menunjukkan APW lebih kerap membahaskan isu-isu wanita walaupun bilangan mereka adalah sedikit. Ia menunjukkan bahawa walaupun hanya 10.36% APW di Dewan Rakyat, mereka mampu bertindak untuk mewakili isu wanita.

Jadual 3 juga menunjukkan bahawa APL tidak menjadikan isu berkaitan langsung wanita sebagai fokus utama dalam perbahasan mereka. Topik utama yang dibahaskan oleh APL sama juga seperti pada sesi PKM iaitu mengenai isu kanak-kanak. APL lebih prihatin terhadap topik kanak-kanak berbanding dengan topik yang berkaitan secara langsung dengan wanita. Isu keganasan terhadap wanita paling kurang mendapat perhatian dalam kalangan APL. Kebanyakan APL yang terlibat dalam sesi ini lebih banyak menyampuk ketika sesi usul berkenaan isu wanita dibahaskan oleh ahli parlimen lain. APL juga kurang membantu dalam membawa isu-isu yang berkaitan secara langsung dengan wanita (AP01, 6 Julai 2018).

Topik isu wanita yang paling banyak dibahaskan oleh APW ialah berkaitan ekonomi dan pekerjaan wanita. Usul berkenaan isu ini banyak dibawa oleh ahli parlimen Noraini Ahmad. Beliau mengusulkan agar program-program berbentuk digital seperti Malaysian Business Online dipergiatkan promosinya untuk membantu golongan usahawan wanita. Aktiviti keusahawanan berupaya merubah struktur sosial masyarakat melalui penyediaan peluang pekerjaan di samping mengurangkan masalah kemiskinan terutama dalam kalangan golongan ibu tunggal (DR13 PG1 MESY1 03.07.2013 M/S80). Sebagai seseorang yang pernah memegang jawatan sebagai Ketua Puteri UMNO pada tahun 2004, beliau telah menggunakan pengalaman tersebut untuk memperjuangkan kaum wanita semasa berbahas dan membawa usul mengenai isu wanita.

Peratusan jumlah perbahasan topik kanak-kanak oleh APW adalah yang kedua tertinggi. APW tunggal daripada parti pembangkang, PAS iaitu Siti Zailah Mohd Yusoff kerap menggunakan peluang dan pengalaman beliau dalam PAS untuk memperjuangkan isu mengenai taman asuhan kanak-kanak atau taska iaitu berhubung kurikulum kesihatan dan pemantauan ke atas tempat asuhan tersebut (DR13 PG4 MESY1 23.03.2016 M/S40). Pada sesi usul ini, Siti Zailah Mohd Yusoff banyak menyuarakan isu berkaitan kemudahan taska untuk kanak-kanak yang berada di bawah kelolaan pihak kerajaan (DR13 PG1 MESY1 10.07.2013 M/S7). Dalam usulnya, beliau memohon penjelasan berkenaan jumlah taska kelolaan kerajaan yang dilaksanakan selain bilangan kawasan parlimen yang masih belum mempunyai kemudahan itu. Kemudian, ketika penggal keempat iaitu pada tahun 2016, beliau sekali lagi mengemukakan usul yang sama mengenai taska bagi menempatkan anak-anak wanita berkerjaya termasuk mempersoalkan kerajaan yang tidak menyediakan kemudahan tersebut di tempat kerja.

Secara amnya, berdasarkan analisis aktiviti di Dewan Rakyat iaitu semasa sesi PKM dan sesi usul, indikator menunjukkan bahawa APW secara substantif menyokong isu wanita. Isu berkenaan banyak dibawa dan dibahaskan oleh APW semasa sesi PKM dan juga sesi usul untuk menarik perhatian tentang isu wanita di Dewan

Rakyat. Pada masa sama, kajian ini juga menunjukkan bahawa isu wanita kurang mendapat perhatian dan masih menjadi isu marginal, khususnya dalam kalangan APL dalam Dewan Rakyat. APL lebih memilih untuk membawa usul berbentuk dasar yang lebih maskulin seperti isu keselamatan, isu antarabangsa dan isu politik negara, manakala APW lebih bersemangat membahaskan isu wanita semasa sesi usul. APL seolah-olah banyak menyerahkan isu wanita kepada APW sahaja untuk dibahaskan. Oleh itu, APW lebih menjurus untuk menggunakan Dewan Rakyat bagi membahaskan isu tersebut berbanding APL.

Walaupun begitu, kajian ini juga mendapati usaha yang dilakukan oleh APW dalam memartabatkan isu wanita di Dewan Rakyat masih terbatas. Hal ini kerana tidak semua APW memberikan komitmen yang sama dalam mengutarakan isu-isu berkaitan dengan wanita. Terdapat juga dalam kalangan APW yang tidak mengutarakan langsung isu yang berkaitan dengan wanita. Oleh itu, amatlah penting juga untuk menonjolkan APW yang lebih sensitif gender bagi memperkukuhkan lagi perwakilan substantif wanita di parlimen. APW yang sebegini adalah penting di dalam parlimen kerana tidak semua APW menjadi advokasi isu wanita yang kuat dan meyakinkan. Mereka inilah yang menjadi aktor kritikal (Ummu Atiyah 2019) dan tanpa aktor kritikal sepertimana yang dilakukan oleh sesetengah APW seperti Noraini Ahmad dan Siti Zailah Mohd Yusoff, agak sukar untuk menjadikan isu wanita didengari di Dewan Rakyat. Ia menjadi satu bonus sekiranya aktor kritikal berada di dalam jumlah yang ramai (*critical mass*) kerana impak akan menjadi lebih kukuh dalam menghasilkan lebih banyak polisi mesra wanita.

Ahli-ahli parlimen yang dikategorikan sebagai aktor kritikal telah menggunakan sesi dewan sebaik mungkin untuk memartabatkan isu wanita. Sebagai contoh, Siti Zailah Mohd Yusoff (PAS) telah memperjuangkan secara konsisten tentang isu kemudahan taska di tempat kerja. Sejak penggal pertama parlimen pada tahun 2013, beliau telah aktif membahaskan topik berkaitan isu taska sehinggalah penggal keempat iaitu pada tahun 2016, beliau masih lagi membahaskan isu sama khusus bagi kemudahan ibu-ibu berkerjaya. Noraini Ahmad (UMNO) juga merupakan APW yang paling kerap membahaskan isu wanita sama ada dalam sesi PKM ataupun sesi usul, terutamanya berkaitan dengan ekonomi wanita di samping isu-isu berkaitan dengan ibu tunggal. Kesungguhan beliau dalam membahaskan isu dalam Dewan Rakyat menyebabkan pelantikannya sebagai Menteri Pendidikan semasa Persidangan Parlimen ke-14 adalah sesuatu yang tidak menghairankan. Seterusnya, Kasthuriraani Pato (DAP), Alice Lau Kiong Yieng (DAP) dan Rubiah Wang (BN) juga adalah antara APW yang boleh dianggap sebagai aktor kritikal. Mereka telah berulang kali membahaskan isu wanita berserta dengan pelbagai hujah demi memartabatkan wanita.

Sepertimana perbincangan sebelum ini, isu berkaitan wanita sering kali dianggap sebagai topik remeh dan marginal semasa perbahasan. Tanpa usaha daripada aktor kritikal, isu wanita tidak dapat diselesaikan. Kajian ini juga menunjukkan bahawa APW juga mengkritik parti sendiri. Sementara itu, APL pula sekadar menyampuk sahaja dalam perbahasan mengenai isu wanita dan tidak dilihat dapat memberikan kesan substantif walaupun ramai daripada mereka yang bercakap mengenai isu tersebut. Situasi ini menunjukkan APW merupakan advokasi yang diperlukan dalam mengetengahkan isu wanita di parlimen. Mereka membahaskan isu wanita dengan bersungguh-sungguh dan berulang kali bagi memastikan isu wanita didengari. Sepertimana Philips (1998) menegaskan bahawa APW merupakan advokasi terbaik bagi mewakili isu wanita.

KESIMPULAN

Kajian ini menganalisis peranan APW dalam mengetengahkan isu-isu wanita berdasarkan kerangka kajian teori perwakilan oleh Pitkin dan politik kehadiran oleh Philips. Dapatan-dapatan kajian menerusi analisis Penyata Rasmi Parlimen ke-13 (2013–2017) menunjukkan APW lebih aktif menyuarakan isu wanita berbanding dengan APL. Meskipun jumlah mereka adalah sedikit iaitu 10.36% iaitu 23 daripada 222 orang ahli Dewan Rakyat, mereka mampu bersuara berkenaan isu-isu wanita. APW lebih berkesan dalam membawa isu kepentingan wanita, keluarga dan kanak-kanak kerana kesemua golongan itu lebih dekat dengan sifat serta kehidupan wanita. Hal ini juga bersesuaian dengan apa yang dibahaskan oleh Pitkin iaitu seseorang perwakilan cenderung untuk membahaskan atau mewakili golongan yang mempunyai pertalian atau persamaan karakter dengan mereka. Ia turut selari dengan apa yang dinyatakan oleh Philips iaitu wanita ialah advokasi terbaik untuk golongan mereka sendiri kerana wanita lebih memahami pengalaman hidup yang dialami oleh kumpulan tersebut.

Teori perwakilan substantif dan politik kehadiran adalah saling berhubung kait bagi membolehkan kepentingan wanita diketengahkan di Dewan Rakyat. APW terbukti mampu membawa isu wanita dengan berkesan bukan sahaja kerana kesungguhan dan kekerapan membangkitkan isu tersebut, malah, kritikal pada parti sendiri dalam membangkitkan isu-isu wanita di negara ini. APW terbukti telah menjadi aktor kritikal di Dewan Rakyat yang membahaskan tentang isu-isu wanita berbanding APL. Walaupun APW tidak menjadikan isu wanita sebagai keutamaan tetapi tidak dapat disangkal bahawa keprihatinan mereka adalah melebihi APL. APL kurang beradvokasi dan tidak serius dalam membawa isu wanita. Oleh itu, walaupun tanpa *critical mass*, isu wanita tetap menonjol di Dewan Rakyat dengan

kewujudan aktor kritikal. Dengan kewujudan aktor ini, isu dan kepentingan wanita berjaya dibentangkan dan diusulkan di Dewan Rakyat.

Walaupun sasaran minimum 30% bagi bilangan wanita sebagai perwakilan dalam Parlimen Malaysia tidak dipenuhi mengikut saranan oleh Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu (PBB), tindakan substantif wanita dalam Dewan Rakyat masih mampu untuk memberikan impak kepada negara. Bilangan APW perlu ditambah bagi memberikan keadilan kepada golongan yang merangkumi hampir separuh daripada jumlah keseluruhan penduduk negara ini. APW sudah terbukti sebagai perwakilan yang mampu mengetengahkan pelbagai isu dalam negara dan antarabangsa dengan baik. Demi memastikan peningkatan APW dalam Dewan Rakyat, sistem kuota 30% untuk golongan itu patut diterapkan dalam parti politik ketika pencalonan pilihan raya seperti yang dilaksanakan di Filipina dan Indonesia. Parti-parti politik perlu mengambil perhatian mengenai strategi pencalonan demi menggalakkan lagi wanita bertanding dalam pilihan raya di Malaysia. Parti-parti politik sepatutnya menyedari bahawa jumlah keseluruhan pengundi di Malaysia terdiri daripada 49% wanita dan mereka merupakan kumpulan pengundi atas pagar. Sehubungan itu, parti politik sepatutnya mengambil peluang dengan meletakkan calon wanita dalam pilihan raya kerana ia mungkin berupaya untuk mempengaruhi undi daripada wanita, seterusnya mampu untuk membawa perubahan dalam politik dan pentadbiran negara.

RUJUKAN

- Aspinall, E. 2014. Parliament and patronage. *Journal of Democracy* 25(4): 96–110. <https://doi.org/10.1353/jod.2014.0070>
- Bowen, G.A. 2009. Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal* 9(2): 27–40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Case, W. 2001. Malaysia's resilient pseudodemocracy. *Journal of Democracy* 12(1): 43–57. <https://doi.org/10.1353/jod.2001.0004>
- Celis, K., S. Childs, J. Kantola and M.L. Krook. 2008. Rethinking women's substantive representation. *Representation* 44(2): 99–110. <https://doi.org/10.1080/00344890802079573>
- Childs, S. and M.L. Krook. 2008. Critical mass theory and women's political representation. *Political Studies* 56: 725–736. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2007.00712.x>
- _____. 2009. Analysing women's substantive representation: From critical mass to critical actors. *Government and Opposition* 44(2): 125–145. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2009.01279.x>
- Chamil, W.D. 2009. *Parlimen Malaysia: Perjalanan badan perundangan persekutuan*. Selangor: Media Global Matrix.
- Dahlerup, D. 2006. The story of the theory of critical mass. *Politics & Gender* 2(4): 511–522. <https://doi.org/10.1017/S1743923X0624114X>

- Dingler, S., C. Krocber and J. Fortin-Rittberger. 2019. Do parliaments underrepresent women's policy preferences? *Journal of European Public Policy* 26(2): 302–321. <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1423104>
- Dodson, D.L. and S.J. Carroll. 1991. *Reshaping the agenda: Women in state legislatures*. Rutgers: Center for the American Women and Politics (CAWP).
- Evans, E. 2012. From finance to equality: The substantive representation of women's interest by men and women MPs in the House of Commons. *Representation* 48(2): 183–196. <https://doi.org/10.1080/00344893.2012.686688>
- Fokum, V.Y, L.N. Fonjong and M.J. Adams. 2020. Increasing women's representation in the Cameroon parliament: Do numbers really matter? *Women's Studies International Forum* 80: 102369. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2020.102369>
- Galligan, Y. and S. Clavero. 2008. Prospects for women's legislative representation in post socialist Europe: The views of female politicians. *Gender & Society* 22(2): 149–171. <https://doi.org/10.1177%2F0891243207312268>
- Henig, R. and S. Henig. 2001. *Women and political power*. New York: Routledge.
- IPU (Inter-Parliamentary Union). 2020, Women in parliament: 1995–2020 – 25 years in review. <https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2020-03/women-in-parliament-1995-2020-25-years-in-review>.
- Karpowitz, C.F., J.Q. Monson and J.R. Preece. 2017. How to elect more women: Gender and candidate success in a field experiment. *American Journal of Political Science* 61: 927–943. <https://doi.org/10.1111/ajps.12300>
- Kathlene, L. 1994. Power and influence in state legislative policymaking: The interaction of gender and position in committee hearing debates. *The American Political Science Review* 88(3): 560–576. <https://doi.org/10.2307/2944795>
- Kenworthy, L. and M. Malami. 1999. Gender inequality in political representation: A worldwide comparative analysis. *Social Forces* 78(1): 235–268. <https://doi.org/10.2307/3005796>
- Kernell, S. 1977. Presidential popularity and negative voting: an alternative explanation of the mid-term congressional decline of the president's party. *American Political Science Review* 71 (March): 44–66. <https://doi.org/10.2307/1956953>
- Krook, M.L. 2010. Women's representation in parliament: A qualitative comparative analysis. *Political Studies* 58: 886–908. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2010.00833.x>
- Kurebwa, J. 2015. A review of Hanna Pitkin's (1967) conception of women's political representation. *International Journal of Science and Research* 5(11): 50–60.
- Kurebwa, J. and S. Ndlovu. 2017. The critical mass theory and quota system debate. *International Journal of Advanced Research and Publications* 1(1): 48–55.
- Lindgren, K.-O., M. Inkinen and S. Widmalm. 2009. Who knows best what the people want: Women or men?: A study of political representation in India. *Comparative Political Studies* 42(1): 31–55. <https://doi.org/10.1177/0010414008324992>
- Maznah Mohamad. 2001. Women in the UMNO and PAS labyrinth. In *Risking Malaysia: Culture, politics and identity*, eds. Maznah Mohamad and W.S. Koon, 112–118. Selangor: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.

- _____. 2018. Getting more women into politics under one-party dominance: Collaboration, clientism and coalition building in the determination of women's representation. *Southeast Asian Studies* 7(3): 415–447.
- Mohammad Agus Yusoff, A. Sarjoon and S. Uthman, S. 2016. Parliamentary democracy and representation of women: A comparative analysis of Sri Lankan and Malaysian Stances. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies* 5(1): 111. <https://doi.org/10.5901/ajis.2016.v5n1p111>
- Mustafa, K. Anuar. 2005. Politics and the media in Malaysia. *Philippine Journal of Third World Studies* 20(1): 25–47.
- Neuendorf, K.A. 2002. Defining content analysis. *Content analysis guidebook*. Thousand Oaks: SAGE.
- Norris, C. 1996. *Reclaiming truth: Contribution to a critique of cultural relativism*. Durham: Duke University Press.
- Norris, P. and R. Inglehart. 2001. Cultural obstacles to equal representation. *Journal of Democracy* 12(3):126–140. <https://doi.org/10.1353/jod.2001.0054>
- Nor Rafidah Saidon, Sity Daud and Mohd Samsudin. 2017. Faktor kepemimpinan dan gender dalam penglibatan politik wanita di Malaysia (1980–2013). *Akademika* 87(3): 63–75.
- Malaysiakini*. 2020. Senarai penuh kabinet Muhyiddin. 9 March. <https://www.malaysiakini.com/news/513916>
- Paxton, P. and M. Hughes. 2007. *Women, politics and power: A global perspective*. Thousand Oaks: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781452225944>
- Philips, A. 1998. *The politics of presence*. Oxford: Oxford University Press.
- Pitkin, H.F. 1967. *The concept of representation*. Berkeley: University of California Press.
- _____, ed. 1969. *Representation*. New York: Atherton Press.
- Prihatini, E. 2020. Islam, parties, and women's political nomination in Indonesia. *Politics & Gender* 16(3): 637–659. <https://doi.org/10.1017/S1743923X19000321>
- Rashila, R. 1998. Pembangunan politik dan gender: Cabaran dan strategi bagi calon-calon wanita. In *Gender, budaya dan masyarakat*, eds. Rokiah Talib and S. Thambiah. Kuala Lumpur: Universiti Malaya.
- _____. 2008. Pemerkasaan Wanita dalam Politik Malaysia. *Jurnal Poelitik* 4(1): 181–194.
- Reingold, B. 2000. *Representing women: Sex, gender, and legislative behavior in Arizona and California*. US: University of North Carolina Press.
- Reynolds, A. 1999. Women in the Legislatures and executives of the world: Knocking at the highest glass ceiling. *World Politics* 51(4): 547–572.
- Rosyidah Muhamad. 2015. Online opposition and election in Malaysia. *Asian Social Sciences* 11(10): 281–291. <https://doi.org/10.5539/ass.v11n10p281>
- Saint-Germain, M.A. 1989. Does their difference make a difference? The impact of women on public policy in Arizona Legislature. *Social Science Quarterly* 70(4): 956.
- Schwindt-Bayer, L. and P. Squire. 2014. Legislative Power and Women's Representation. *Politics & Gender* 10(4): 622–658. <https://doi.org/10.1017/S1743923X14000440>
- Sharifah Syahirah S. Shikh. 2010. Pemerkasaan representasi politik wanita di Malaysia: Analisis Pilihan Raya Umum ke-12 (PRU12). *The Journal of Administrative Science* 7(1): 11–37.

- Shin, K. 2016. Women's mobilizations for political representation in patriarchal states: Models from Japan and South Korea. In *Gender and power*, ed. V.M. Hawkesworth, 344–365. London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137514165_21
- Sinar Harian*. 2013. SPR: Pengundi wanita lebih ramai berbanding lelaki. 18 April. <https://www.sinarharian.com.my/politik/spr-pengundi-wanita-lebih-ramai-berbanding-lelaki-1.151472>
- Sumbas, A. 2020. Gendered local politics: The barriers to women's representation in Turkey. *Democratization* 27(4): 570–587. <https://doi.org/10.1080/13510347.2019.1706166>
- Tan, P.L. 2011. Beyond numbers: Women and politics in Malaysia. In *Our lived realities reading gender in Malaysia*, eds. Celilia Ng, Noraida Endut and Rashidah Shuib, 80–106. Pulau Pinang: Penerbit Universiti Sains Malaysia.
- Tremblay, M. 1998. Do female MPs substantively represent women? A study of legislative behaviour in Canada's 35th Parliament. *Canadian Journal of Political Science* 31(3): 435–465. <https://doi.org/10.1017/S0008423900009082>
- _____. 2007. Electoral systems and substantive representation of women: A comparison of Australia, Canada and New Zealand. *Commonwealth & Comparative Politics* 40(3) : 278–302. <https://doi.org/10.1080/14662040701516870>
- Trimble, L. 1997. Feminist policies in the Alberta Legislature, 1972–1994. In *Presence of women: Representation and Canadian government*, eds. J. Arscott and L. Trimble, 128–154. Toronto: Harcourt Brace.
- Trimble, L. and J. Arscott. 2003. *Still counting: Women in politics across Canada*. Toronto: University of Toronto Press. <https://doi.org/10.3138/9781442602144>
- Ummu Atiyah Ahmad Zakuan. 2010. Women in the Malaysian parliament: Do they matter? *Intellectual Discourse* 18(2): 283–322.
- _____. 2019. *Women in the house: Leadership in the Malaysian Parliament*. Kuala Lumpur. International Islamic University Malaysia Press.
- Ummu Atiyah Ahmad Zakuan and Zaireeni Azmi. 2017. Women representation in the Malaysian politics. In *Democracy at work in Malaysia*, eds. Mohd Azizudin and Ummu Atiyah Ahmad Zakuan, 131–150. Kedah: Penerbit Universiti Utara Malaysia.
- Utusan Borneo Online*. 2018. Kaji selidik “respons rakyat” jangka BN menang PRU14. 24 March. <https://www.utusanborneo.com.my/2018/03/24/kaji-selidik-respons-rakyat-jangka-bn-menang-pru14>
- Wanganerud, L. 2001. Testing the politics of presence: Women's representation in the Swedish Riskdag. *Scandinavian Political Studies* 23: 67–91. <https://doi.org/10.1111/1467-9477.00031>
- Welsh, B. 2019. Malaysia: Middle-equality trap. In *The Palgrave handbook of women's political rights*, eds. S. Franceschet, M.L. Krook and N. Tan, 331–344. London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-59074-9_23
- Yoon, M.Y. 2004. Explaining women's legislative representation in Sub-Saharan Africa. *Legislative Studies Quarterly* 29(3): 447–466. <https://doi.org/10.3162/036298004X201258>
- Zaireeni Azmi. 2020. Discoursing women's political participation towards achieving sustainable development: The case of women in Parti Islam Se-Malaysia (PAS). *Kajian Malaysia* 38(Supp.1): 67–88. <https://doi.org/10.21315/km2020.38.s1>